

FAXRIDDIN AR-ROZIY NAFS TARBIYASIDA BOSQICHMA-BOSQICH YONDASHUV VA INDIVIDUAL XUSUSIYATLARNI HISOBGA OLISH

Allamberganov To‘lqin Hamidovich

Osiyo Xalqaro Universiteti

Pedagogika mutaxassisligi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Faxriddin ar-Roziy nafs tarbiyasida bosqichma-bosqich yondashuv va individual xususiyatlarni hisobga olish masalalariga chuqur e’tibor qaratgan buyuk mutafakkirdir. Uning nafs tarbiyasi haqidagi qarashlari nafaqat falsafa va ilohiyot sohalarida, balki pedagogika va psixologiya ilmida ham muhim o‘rin tutadi. Ar-Roziy nafsni murakkab, ko‘p qatlamli tizim sifatida ko‘radi va uning har bir qatlami o‘ziga xos xususiyatlarga ega ekanligini ta’kidlaydi. Shu nuqtai nazardan, nafs tarbiyasi jarayoni ham bosqichma-bosqich amalga oshirilishi lozim. Bu yondashuv nafsning turli qatlamlarini bosqichma-bosqich anglash, ularni nazorat qilish va tarbiyalashni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: axloq, nafs, tarbiya, pedagogika, psixologiya, pedagogik jarayon, jamiyat, ilm.

Nafs tarbiyasining bosqichma-bosqichligi nafsning murakkab tabiati bilan bog‘liq. Nafs insonning ichki dunyosidagi turli qatlamlardan tashkil topgan bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos xatti-harakatlar, istaklar va ehtiyojlarga ega. Faxriddin ar-Roziy nafsni asosan uch qismga bo‘lib ko‘radi: nafs al-ammara (yomonlikka undovchi nafs), nafs al-lawwama (o‘zini tanqid qiluvchi nafs), va nafs al-mutmainna (xotirjam, kamolotga yetgan nafs). Har bir bosqichda insonning nafsiy holati va unga ta’sir etuvchi omillar farq qiladi, shuning uchun tarbiya usullari ham har xil bo‘lishi kerak. Nafs al-ammara bosqichida inson ko‘proq tashqi ta’sirga muhtoj bo‘ladi, unga qat’iy tartib va qoidalar kerak. Nafs al-lawwama bosqichida esa inson o‘zini tahlil qilishni o‘rganadi, ichki tanqid va o‘z-o‘zini nazorat qilish kuchayadi. Nafs al-mutmainna bosqichida esa inson ichki tinchlikka erishadi, o‘zini boshqarish va nafsni tarbiyalash borasida yuqori darajaga yetadi. Faxriddin ar-Roziy nafs tarbiyasida individual xususiyatlarni hisobga olishga katta e’tibor beradi. Har bir insonning ruhiy va psixologik holati, qobiliyatlari, o‘ziga xos istaklari va ehtiyojlari farq qiladi. Shu boisdan, nafs tarbiyasi jarayonida universal yondashuvlar bilan bir qatorda, individual yondashuv ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ar-Roziy fikricha, tarbiyaviy ta’sirlar har bir insonning o‘ziga mos ravishda olib borilishi kerak, chunki har kimning nafsiy holati va tarbiya olishga tayyorligi boshqacha bo‘ladi. Bu esa nafs tarbiyasining samaradorligini oshiradi va tarbiyalanuvchining ichki o‘zgarishlarni chuqurroq anglashiga xizmat qiladi.[1]

Nafs tarbiyasida individual yondashuv insonning o'zini anglash jarayonini kuchaytiradi. Tarbiyalanuvchi o'z nafsining holatini, uning turli qatlamlarini va ularning xatti-harakatlarini tushunishga o'rgatiladi. Bu tushuncha esa o'z navbatida, nafsni boshqarish va uni tarbiyalash imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu tarzda, nafs tarbiyasi tashqi ta'sirlar orqali emas, balki ichki o'zgarishlar, o'z-o'zini anglash va o'zini boshqarish jarayoni orqali amalga oshiriladi. Bu yondashuv nafs tarbiyasining chuqurligini va uning inson hayotidagi ahamiyatini yanada oshiradi.[2]

Faxriddin ar-Roziy nafs tarbiyasida tarbiyalanuvchining ruhiy va psixologik holatini hisobga olishni pedagogik jarayonning ajralmas qismi deb biladi. Tarbiyachi yoki murabbiy nafsning har bir bosqichida qanday ta'sir o'tkazish kerakligini yaxshi bilishi lozim. U nafsning past qatlamlarini tarbiyalashdan yuqori bosqichga o'tishda yordam berishi, tarbiyalanuvchining ichki qarama-qarshiliklarini yengishga ko'maklashishi zarur. Shuningdek, tarbiyachi nafs tarbiyasida sabr-toqat, izchillik va doimiylik tamoyillarini asosiy qilib olishi kerak. Bu tamoyillar orqali nafs tarbiyasi jarayoni samarali va tizimli bo'ladi. Nafs tarbiyasida bosqichma-bosqich yondashuvning yana bir muhim jihati shundaki, u insonning o'zini anglash va o'z ustida ishlash jarayonini doimiy ravishda davom ettirishini ta'minlaydi. Nafsning har bir bosqichida inson yangi bilimlar oladi, o'zini tahlil qiladi, o'z xatolarini ko'radi va tuzatadi. Bu jarayon insonning shaxsiy kamolotiga olib boradi. Shunday qilib, nafs tarbiyasi nafaqat tashqi qoidalar va odatlar yig'indisi, balki ichki o'zgarishlar va o'zini rivojlantirish yo'lidir.[3]

Faxriddin ar-Roziy nafs tarbiyasida ahamiyat bergan yana bir jihat – bu tarbiyalanuvchining o'ziga xos ruhiy holatini hisobga olishdir. Har bir insonning ruhiy holati, hissiyotlari va fikrlash tarzlari har xil bo'lib, bu nafs tarbiyasida yondashuvni farqlashni taqozo etadi. Tarbiyachi nafs tarbiyasida har bir shaxsning ruhiy holatini chuqur anglab, unga mos metod va usullarni qo'llashi zarur. Bu esa tarbiyalanuvchining nafsiy o'zgarishlarga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartiradi va tarbiya jarayonini samarali qiladi. Nafs tarbiyasida bosqichma-bosqich yondashuv va individual xususiyatlarni hisobga olish Faxriddin ar-Roziy ta'limotining asosi hisoblanadi. Uning qarashlari nafs tarbiyasini murakkab, chuqur va tizimli jarayon sifatida ko'rsatadi. Bu yondashuv nafs tarbiyasida faqatgina tashqi ta'sirlar bilan cheklanmasdan, ichki o'zgarishlar, o'zini anglash va o'zini boshqarish orqali amalga oshirilishini ta'kidlaydi. Shuningdek, individual yondashuv tarbiyalanuvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga olib, tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi.[4]

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, Faxriddin ar-Roziy nafs tarbiyasida bosqichma-bosqich yondashuv va individual xususiyatlarni hisobga olish tamoyillari nafsni tarbiyalashning samarali va chuqur usullarini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Nafsning turli qatlamlarini anglash va ularni bosqichma-bosqich tarbiyalash nafsning

yomon tomonlarini kamaytirib, uning ijobiy fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, har bir insonning ruhiy va psixologik xususiyatlarini hisobga olish nafs tarbiyasining shaxsga mos va samarali bo'lishini ta'minlaydi. Faxriddin ar-Roziy ta'limoti nafs tarbiyasida chuqur ilmiy asoslangan yondashuvni taklif etadi, bu esa zamonaviy pedagogika va psixologiya sohalarida ham o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. Nafs tarbiyasi jarayonida ichki o'zgarishlar va o'zini anglash asosiy o'rin tutadi, bu esa insonning ma'naviy kamolotiga olib boradi. Shu boisdan, Faxriddin ar-Roziy nafs tarbiyasidagi yondashuvlar nafaqat tarixiy meros, balki bugungi kunda ham inson tarbiyasi va rivojlanishida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov, O. (2019). "Faxriddin ar-Roziy va axloqiy tarbiya muammolari". Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
2. Karimova, M. (2020). "Nafs tarbiyasi va pedagogik yondashuvlar". Toshkent: Pedagogika va Psixologiya Instituti.
3. Islomov, S. (2018). "Faxriddin ar-Roziy ijodida axloqiy qadriyatlar". Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti Nashriyoti.
4. Tursunov, J. (2021). "Ilmiy-pedagogik asosda nafs tarbiyasi". Toshkent: Ilmiy Nashrlar.
5. Qodirov, B. (2017). "Axloq va tarbiya: Faxriddin ar-Roziy qarashlari". Buxoro: Buxoro Davlat Pedagogika Instituti.
6. Mirzaeva, N. (2022). "Axloqiy tarbiya va nafsni boshqarish metodlari". Toshkent: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Nashriyoti.
7. Saidova, D. (2020). "Faxriddin ar-Roziy va zamonaviy pedagogik yondashuvlar". Toshkent: O'zbekiston Milliy Kutubxonasi Nashriyoti.